

โครงการศึกษาริวิจัยเพื่อจัดการความรู้เรื่องที่อยู่อาศัยและวิถีการอยู่อาศัย ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นที่ภาคใต้

[Menu](#)

สายรากภาคใต้

องค์รวมสถาปัตยกรรมพื้นที่ภาคใต้

1. องค์ประกอบผังบริเวณของหมู่บ้าน

รองศาสตราจารย์ ยงยุทธ ชูแ้วน และคณะวิจัย ให้ภาพของพัฒนาการชุมชนในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้ดังต่อไปนี้ คือ ในช่วงเวลา ก่อนปี พ.ศ. 2339 ที่มีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ยังมีไม่หนาแน่นมากนัก การตั้งบ้านเรือนของผู้คนมีลักษณะเป็น "หย่อมบ้าน" กระจายตัวอยู่กับแหล่งทรัพยากรต่างๆ อันเป็นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งชุมชนที่ทำนา ชุมชนที่หาของป่า ชุมชนที่ทำการประมง และนำผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนกันและกัน กลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางข้ามพื้นที่เป็น "ชุมชนเครือข่าย (Community Network)" มากกว่าการเป็นเพียง "ชุมชนหมู่บ้าน (Village Community)" ซึ่งจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ร่วมกับการลงภาคสนามสำรวจพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาพบว่า เป็นพื้นที่ที่ธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชนของตนได้ไว้ในระดับที่ดี นับตั้งแต่อดีตที่เคยเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจ และศูนย์กลางความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนภูมิลักษณะ และสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา จึงทำให้ชุมชนรอบๆ ทะเลสาบสงขลา มีความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างน้อย อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างสูง จึงไม่มีความจำเป็นต้องกระตุ้นหรือเร่งรัดให้เกิดเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีการผลิตและวิถีชีวิต ทำให้พัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างช้า เมื่อเทียบกับชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ทั้งนี้เมื่อศึกษาทางกายภาพของชุมชนหมู่บ้านจะมีองค์ประกอบหลักๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 "พัง" และ "บ่อ": แหล่งน้ำประจำหมู่บ้าน

เมื่อพิจารณาในระดับผังหมู่บ้าน จะเห็นว่าปัจจัยสำคัญในการเลือกตั้งถิ่นฐานและหมู่บ้าน คือ แหล่งน้ำจืด สำหรับการอุปโภค-บริโภค ซึ่งแม้ว่าภาคใต้จะเป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุก ตลอดจนมีแม่น้ำลำคลองสายต่างๆ มากมาย แต่ทว่าชาวใต้ในอดีตนั้นมักจะอุปโภค-บริโภคน้ำจาก "บ่อน้ำ" หรือ "สระน้ำ" เนื่องจากในอดีตไม่มีภาชนะที่มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะสามารถสำรองน้ำฝนไว้ได้ตลอดปี นอกจากนี้ น้ำในทะเลสาบ และแม่น้ำลำคลองก็ไม่ได้เป็นน้ำจืดตลอดทั้งปีเพราะได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเลที่หนุนขึ้นมา เพราะฉะนั้น ในหมู่บ้านต่างๆ จะมีการขุดสระน้ำสาธารณะประโยชน์ หรือที่เรียกในภาษาถิ่นใต้ว่า "พัง" "น้ำพัง" หรือ "พระพัง" ซึ่งในความจริงแล้วคำดังกล่าวเป็นคำในภาษาเขมร คือคำว่า "ตระพัง" ซึ่งหมายถึง "แหล่งน้ำที่ขุดลงไปในดินด้วยแรงมนุษย์เพื่อกักเก็บน้ำท่า และน้ำที่ซึมมาจากใต้ดิน" ซึ่งหากเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติจะใช้คำว่า "สระ" ซึ่งเป็นที่นาสนใจว่า ในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ และพื้นที่รอบๆ ทะเลสาบสงขลา มีสระน้ำที่เรียกว่า "พัง" อยู่จำนวนมากมาย เช่น "พังกก" "พังพระ" "พังสาย" "พังลา" "พังเกา" ใน อ.สทิงพระ จ.สงขลา, "พังตรี" "พังจันทร์" "พังยาง" "พังเถียร" "ตะพังหม้อ" "พังโพรง" "พังเด" "พังขุนช้าง" "พังช้าง" "พังช้างเล่น" "พังช้างพวก" "พังแขกซี" "พังไม้ไผ่" "พังค่าย" "พังยาง" ใน อ.ระโนด จ.สงขลา และ "พังดาน" ใน จ.พัทลุง เป็นต้น นอกจากนี้ ในการศึกษาของศาสตราจารย์ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบุลย์ ยังให้ข้อมูลว่าชุมชนที่มีตระพังเป็นแหล่งน้ำของชุมชนจะปรากฏหลักฐาน

ร่องรอยของชุมชนโบราณจำนวนมาก โดยมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทต่างๆ อาทิ ภาชนะดินเผาสมัยศรีวิชัย เครื่องเคลือบแบบสังคโลก เครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง เครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์หงวน เครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์เหม็ง ตลอดจนพระพุทธรูปศิลาศิลปะพูนัน และลูกประคำห้อยคอข่าง เป็นต้น ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ได้ยืนยันถึงความเก่าแก่ของแนวคิดเรื่องการตั้งถิ่นฐานของผู้นับในอดีตที่ให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำอุปโภค-บริโภค และส่งผ่านแนวคิดดังกล่าวมาตราบนานนับพันปี

นอกจากนี้ ยังมีภูมิปัญญาในการแสวงหาพื้นที่ที่มีน้ำใต้ดินเพื่อเลือกสรรพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการสร้างหมู่บ้าน และการสร้างเรือน ดังมีตัวอย่างดังต่อไปนี้ เช่น มีถ้ำขึ้นในฤดูแล้ง, มีต้นกระพ้อ, มีต้นมะเดื่อปล้อง, มีจอมปลวก เป็นต้น และนอกจากการสังเกตชนิดของพืชพันธุ์ในพื้นที่แล้ว ยังมีภูมิปัญญาในการคัดเลือกพื้นที่หลายวิธี อาทิ เช่น การใช้ขี้เถ้ามาชำระล้างพื้นที่ที่ไม่มีตาว่าไว้ตรงตำแหน่งที่สงสัยว่ามีตาน้ำอยู่ไม่ลึกมากนักไว้หนึ่งคืน รุ่งเช้าหยาดดูถ้ามีหยดน้ำจับอยู่มากก็เชื่อได้ว่าตาน้ำอยู่ไม่ลึก เพราะมีน้ำระเหยจากใต้ดิน อีกวิธีหนึ่งคือ จุดเทียนไขเดินไปในคืนที่มีลมสงบในขณะที่เดินพยายามให้เทียนอยู่ขนานพื้นดิน สังเกตหากว่าเปลวไฟลูกกลิ้งติดปกติตรงตำแหน่งใด แสดงว่าใต้ดินตรงนั้นไม่ลึกมากนักจะมีตาน้ำอยู่ และต้องทดสอบในฤดูแล้ง เพราะระดับตาน้ำในหน้าแล้งจะอยู่ลึกกว่าฤดูกาลอื่นๆ อันแสดงว่าหากในฤดูแล้งมีตาน้ำในฤดูอื่นๆ ก็ย่อมมีน้ำด้วยนั่นเอง

1.2 วัด: ศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ และกายภาพของชุมชน

ในคาบสมุทรภาคใต้โดยเฉพาะชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีรากฐานจากสังคมพุทธศาสนา และการทำนาเป็นสำคัญมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดในฐานะของศูนย์กลางพุทธศาสนา และสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา นอกจากนี้ วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยมีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และศิลปวิทยาการแขนงต่างๆ นอกเหนือไปจากคตินิยมศาสนาในพระพุทธศาสนา และเป็นสถานที่เล่าเรียนของกุลบุตรในชุมชน โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนที่สอนศิลปวิทยาการความรู้ควบคู่ไปกับความรู้ความเข้าใจต่อศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ สำหรับเสนาสนะภายในวัดจะประกอบด้วยสิ่งก่อสร้าง ดังต่อไปนี้ พระเจดีย์, พระอุโบสถ, ศาลาโรงธรรม, กุฏิ เป็นต้น เนื่องจากว่าพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของผู้นับในทางนามธรรม โดยมีวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในทางรูปธรรมดังปรากฏให้เห็นในเอกสารพระตำราเพื่อกลั่นนาฉบับต่างๆ จึงได้ใช้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองควบคุมผู้คนด้วย จึงปรากฏมีการสร้างวัดให้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งทางกายภาพ และทางนามธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์ในแง่ของการควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยโดยศูนย์กลางอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดจนการเป็นศูนย์กลางการยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน

นอกจากนี้ การส่งเสริมให้มีวัดที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนให้มีจำนวนมากขึ้น และกระจายตัวไปตามแหล่งที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ยังเป็นส่วนที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่พระราชอาณาจักรทางอ้อมในหลากหลายประเด็นอีกด้วย สิ่งทีกล่าวมานั้นสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองการปกครอง ผู้คน วัฒนธรรม และศาสนาที่สัมพันธ์กันระหว่างเมืองศูนย์กลางในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรภาคใต้ที่เป็นไปอย่างใกล้ชิดตั้งแต่อยุธยาตราบนานนับพันปี นอกจากนี้ การที่มีทำเลที่ตั้งอยู่บนพื้นที่แห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมก็ย่อมทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำมาประยุกต์สู่การสร้างสรรค์ศิลปสถาปัตยกรรม จึงทำให้มีมรดกทางพุทธสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และน่าสนใจมากมาย และอุโบสถกลุ่มนี้ได้แสดงออกถึงคุณลักษณะพื้นฐานของพุทธศาสนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่แสดงถึงความเรียบง่ายไม่ประดับประดาอย่างวิจิตรพิสดาร แต่ทว่ามีคุณค่าที่แสดงออกถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมอย่างสุขุม ผ่านการใช้วัสดุอย่างรู้คุณค่า และตอบโจทยในการใช้สอยอย่างลงตัว และมีความงามแบบศาสนสถานปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าในตัวเอง นอกจากนี้ ศิลปะสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่พบโดยส่วนใหญ่ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ระหว่างอยุธยาตราบนานนับพันปีกับรัตนโกสินทร์ด้วย

1.3 ศาลา: อาคารสาธารณะเอนกประสงค์ของชุมชน

คาบสมุทรภาคใต้ โดยเฉพาะลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ที่มีภูมิอากาศที่แปรปรวน และรุนแรงเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมจากฝั่งทะเลทั้งฝั่งอ่าวไทย และฝั่งอันดามัน รวมทั้งทะเลสาบสงขลาที่เป็นผืนน้ำในแผ่นดินที่มีขนาดกว้างขวาง นอกจากนี้ ในฤดูร้อนยังมีแดดจัดเนื่องจากตั้งอยู่ใกล้เส้นศูนย์สูตร และมีฝนตกชุกเกือบตลอดทั้งปี ในภาคใต้จึงมีวัฒนธรรมการสร้างศาลาสาธารณะตามที่ตั้งต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ และกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการทำบุญ และอุทิศกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ จึงปรากฏมีศาลามากมายในหมู่บ้าน หน้าวัด จุดแวะพัก และบนเส้นทางสัญจร ดังที่อาจารย์เขมานันท์ทศลาวัว ในรอยทางแห่งเวลา ความว่า "...สมัยห้าสิบกว่าปีก่อน กลางแหลมสทิงพระมีถนนดินอยู่สายเดียว สองข้างทางมีดงไม้ มีต้นยาง มีพื้งบัวมากแห่ง ให้คนและปลศสัตว์

สามารถเดินทางไกลด้วยเท้าโดยไม่เหนื่อยมากนัก ริมทางมีไม้ใหญ่ให้ร่มเงา พอเดือนเหนือมีศาลาให้พักหลับนอน และมีบ่อน้ำสำหรับอาบและดื่มกิน หากจะค้างแรม บนศาลาจะมีผลา (หิ้ง) วางเพลิง (หม้อดิน) ใส่ข้าวสารกับปลาแห้งที่ชาวบ้านแกลนนั้นขยันเอาข้าวสารมาเติม เอาปลาแห้งมาแขวน พวกเขาไม่รู้ว่ใครคืออาคันตุกะ แต่เขารู้ว่กำลังทำตามธรรมเนียมที่บรรพบุรุษได้ทำมาแล้ว..."

สำหรับศาลาที่ตั้งอยู่ตามที่ต่างๆ และตามระหว่างเส้นทางสัญจร ในภาษาถิ่นใต้เรียกว่า "หลากลางหน" ซึ่งหมายถึง "ศาลากลางทาง" นั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีก่อสร้างศาลประจำหมู่บ้านเพื่อให้ทำกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ของชุมชน เนื่องจากว่าวัดตั้งอยู่ห่างไกลออกไป หรือบางครั้งกิจกรรมบางประเภทนั้นเจ็ดด้วยเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยศาลาประเภทนี้จะตั้งอยู่ตรงตำแหน่งต้นไม้ใหญ่ ตำแหน่งจุดตัดกันของเส้นทาง ตำแหน่งใกล้กับบ่อน้ำอุปโภค-บริโภคของชุมชน เป็นต้น จากการสำรวจภาคสนามพบว่า ศาลากลางหนที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่ไม่ซับซ้อนด้วยนั้น จะมีการจัดการผังพื้นที่การใช้สอยของศาลาให้มีระดับพื้นที่แตกต่างกัน เพื่อให้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์ และฆราวาสด้วย นอกจากนี้ ยังนิยมสร้างศาลาถวายเป็นประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ของวัดอีกด้วย เช่น ศาลาหน้าวัด ศาลาใต้ต้นไม้ ศาลาท่าน้ำ เป็นต้น

1.4 "เปรว": ฅาปนสถานของชุมชน และ "บัว" : การระลึกถึงของผู้ดำรงอยู่ และที่พักพิงสุดท้ายของผู้วายชนม์

คำว่า "เปรว" ในภาษาถิ่นใต้หมายถึง "ฅาปนสถานสำหรับทำการฅาปนกิจผู้วายชนม์ของชุมชน" จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของผังหมู่บ้าน โดยมักกำหนดให้อยู่บนที่เนิน หรือที่เรียกว่าควนที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปเล็กน้อย ภายในเปรวจะมี "สามส้าง" ซึ่งเป็นอาคารทรงมณฑปครอบเชิงตะกอนสำหรับฅาปนกิจผู้วายชนม์ มีทั้งที่สร้างเป็นอาคารถาวร และชั่วคราว ในเปรวมีศาลาสำหรับให้ผู้ใช้ร่วมพิธีกรรมนี้ เรียกในภาษาถิ่นใต้ว่า "หลาเปรว"

ในปัจจุบันไม่มีเชิงตะกอน และส้างที่เปรวแล้ว เปรวในชุมชนต่างๆ กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่ดูแลโดยองค์การบริหารส่วนตำบล หรือกลายเป็นที่ตั้งของวัด รวมไปถึงมีเปรวจำนวนมากที่ถูกเลิกใช้โดยชาวบ้านหันไปสร้างเมรุสำหรับฅาปนกิจไว้ที่วัดต่างๆ แทนนอกจากนี้ มีสิ่งก่อสร้างพื้นบ้านที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงผู้วายชนม์คือ "เจดีย์บรรจุอัฐิ" ซึ่งเรียกในภาษาถิ่นใต้ว่า "บัว" หรือ "บัวอัฐิ" ซึ่งมีทั้งที่ก่อสร้างเป็นรูปเจดีย์ และเป็นรูปเจดีย์ที่มีส่วนยอดเป็นรูปดอกบัวไว้ที่วัดประจำชุมชน เมื่อถึงประเพณีสงกรานต์ก็จะมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษที่วายชนม์ด้วย นอกจากนี้ บัวบรรจุอัฐิของพระเถรานุเถระผู้คนในท้องถิ่นให้ความเคารพบูชาจะทำหน้าที่เป็นตั้งเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างอยู่ในผังบริเวณพุทธาวาสของวัดต่างๆ อีกด้วย และนิยมสร้างศาลาคลุมบัวอัฐิเพื่อป้องกันแดดฝน เรียกในภาษาถิ่นใต้ว่า "หลาบัว"

2. ฅังบริเวณ และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างรอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยจำเป็นต้องมองสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นอย่างมี "พลวัต" ซึ่งหมายถึงมีพลังความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มีกฎเกณฑ์เชื่อมโยงกันหลายมิติ ดังที่ศาสตราจารย์ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ใต้ให้ความหมายไว้ว่า "การเปลี่ยนแปลงนั้นปรับเปลี่ยนไปตามภาวะปกติตามครรลองการดำเนินชีวิตของชุมชนอันเป็นผลมาจากการขับเคลื่อนก่อให้เกิดวิถีและพลัง เนื่องจากพลังอำนาจของมนุษย์ทั้งภายในและภายนอกชุมชน" นอกจากนี้ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังไม่อาจตัดขาดจากการศึกษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่อยู่ห้อมล้อมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นดำรงอยู่ และยังไม่สามารถแยกขาดออกจากวิถีชีวิต บริบทของสภาพแวดล้อม และสังคม อันมีความจำเป็นที่ต้องทำการศึกษาในลักษณะแบบเป็น "องค์รวม (Holistic)" และให้ความสำคัญกับพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา ในการนี้ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยจึงไม่ได้ตั้งอยู่โดดเดี่ยวโดยตัดขาดจากสภาพแวดล้อม หากแต่มีความใกล้ชิดสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างสูง อีกทั้งยังมีการจัดการสภาพแวดล้อม หรือสร้างสิ่งที่เรียกว่า "สภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)" ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรือนเพื่อให้อบจอกกับความต้องการในการดำรงชีวิตด้วย เรียกสภาพแวดล้อมรอบๆ บ้านในภาษาถิ่นใต้ว่า "คุ่มบ้าน"

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนใต้ในอดีต จะตั้งตัวเรือนอยู่ใจกลางของลานทรายที่เก็บกวาดอย่างสะอาดตา อย่างไรก็ตาม ที่มาของการเว้นพื้นที่โดยรอบของเรือนด้วยลานทรายนั้นมีที่มาหลายประเด็น กล่าวคือ จากที่กล่าวมาข้างต้นว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบนคาบสมุทรภาคใต้โดยเฉพาะคาบสมุทรสทิงพระที่มีลักษณะของการสันทราย (Sand Berm) ขนาดใหญ่ที่ทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ เพราะฉะนั้นจึงเท่ากับว่าสร้างบ้านบนพื้น

ทรายที่ตกตะกอนทับถมมาแล้วอย่างยาวนาน และเมื่อมีการขยายตัวของชุมชนไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นๆ ที่มีลักษณะพื้นที่ไม่ได้มีพื้นทรายเป็นฐานจึงมีการนำทรายมาถมล้อมรอบตัวเรือน กลายเป็นธรรมเนียมในการวางผังและก่อสร้างเรือน ในลักษณะที่เรียกว่า "สัมภาระทางวัฒนธรรม" ซึ่งหมายถึงเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เมื่อมีการขยายตัวของชุมชน หรือเคลื่อนย้ายไปอยู่แหล่งอื่นๆ ก็ยังแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบที่เคยปฏิบัติกันมา

นอกจากนี้ ธรรมเนียมในการเว้นที่ว่างล้อมรอบสิ่งก่อสร้างยังพบมากในการออกแบบวางผังของล้งกาตั้งแต่ยุคโบราณ เนื่องจากล้งกาซึ่งมีภูมิประเทศเป็นเกาะกลางมหาสมุทรอินเดียจึงมีฝนตกชุก และมีป่าไม้แบบดิบชื้นปกคลุม ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศแบบดังกล่าว ทำให้มีชนิดพันธุ์ของสัตว์เลื้อยคลาน และแมลงต่างๆ จำนวนมาก เพราะฉะนั้นการกำหนดขอบเขตของลานทรายที่เรียบเตียนล้อมรอบอาคารศาสนสถาน และบ้านเรือน จึงมีประโยชน์หลากหลายมิติ อาทิเช่น การป้องกันไม่ให้สัตว์เลื้อยคลาน และแมลงมีพิษต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าเข้ามายังเคหะสถาน อีกทั้งบ้านเรือน และศาสนสถานจำนวนมากตั้งอยู่โดดเดี่ยวตามป่าที่เรียกกันว่า "อรัญวาสี" ยังเสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัยที่เป็นผลมาจากไฟฟ้าในยามฤดูแล้ง การทำพื้นที่โล่งล้อมรอบอาคารจึงเป็นการตัดเชื้อไฟ หากเกิดเพลิงลุกไหม้จะไม่ไหม้ลามเข้ามายังอาคาร นอกจากนี้ ลานทรายเมื่อถูกแดดจัดจะมีความร้อนระอุทำให้วัชพืชไม่ขึ้น หรือไม่งอกงาม จึงไม่เป็นการดูแลรักษามากนัก แต่หากเมื่อเดินเปลือยเท้าผ่านลานทราย เม็ดทรายก็จะแหวกออกทำให้ผู้ใช้พื้นที่ไม่รู้สึกร้อนฝ่าเท้าอีกด้วย

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยภาคใต้แบบดั้งเดิมจะเว้นพื้นที่รอบๆ ตัวเรือนให้เป็นลานทราย เพื่อให้เป็นฉนวนกันระหว่างพื้นที่สวนกับตัวเรือน เพื่อไม่ให้สัตว์เลื้อยคลาน และมีพืชเข้าไปบริเวณตัวเรือน สำหรับใต้ถุนเรือนก็ปล่อยให้กลายเป็นลานทราย แต่จะถมสูงกว่าพื้นที่โดยรอบและยกเป็นคันเพื่อไม่ให้น้ำจากชายคาไหลเข้ามา ปัจจุบันการจัดการพื้นที่ลักษณะนี้มีตัวอย่างให้พบน้อยลงมากแล้ว ด้วยมีความนิยมเทพื้นคอนกรีตล้อมรอบเรือน

ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ให้เป็นลานทรายล้อมรอบเคหะสถานบ้านเรือน และอาคารทางศาสนาที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในคาบสมุทรภาคใต้ นอกจากจะเกิดขึ้นจากการมีเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศที่มีความคล้ายคลึงกับล้งกา ซึ่งอาจทำให้ใช้วิธีการแก้ปัญหา และพัฒนาต่อเนื่องเป็นภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่โดยรอบของตัวเรือนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน หรืออาจจะเป็นประจักษ์หลักฐานที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับล้งกาอย่างใกล้ชิด นอกเหนือไปจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ก็อาจจะเป็นได้ทั้ง 2 ประการ นอกจากนี้ ลานทรายยังใช้เป็นลานทำกิจกรรมนอกประสงค์ เช่น การพักผ่อน ให้ลูกหลานวิ่งเล่น ทำางานกลางแจ้ง ตากข้าวของ เป็นต้น

ถัดออกจากสวนที่อยู่ล้อมรอบบ้านออกไปจะเป็นพื้นที่ระหว่างบ้านในกลุ่ม เครือญาติ ซึ่งอาจจะเป็นทั้งเครือญาติแท้จริง หรือเครือญาติทางวัฒนธรรม พื้นที่ระหว่างสองครัวเรือนดังกล่าวจะนิยมปล่อยให้ต้นไม้พื้นบ้านที่ขึ้นเอง ตามธรรมชาติไว้เป็นแนว ทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้ดอก ขึ้นกันเบียดเสียดแน่นหนา แล้วเจาะช่องพอให้คนเดินผ่านเข้าออกไปมาหาสู่กันได้ เรียกในภาษาถิ่นใต้ว่า "ดมรก" ซึ่งเป็นภาษาพูดโดยย่อมาจากคำว่า "สดมรก" ซึ่งมีความหมายว่า "เป็นแถวเป็นแนวในทางลึก" สะท้อนถึงการวางตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของแต่ละครัวเรือน นั้นจะตั้งลึกจากเส้นทางสัญจรเข้าไป และคั่นระหว่างกันด้วยแนวต้นไม้ขึ้นเอง

นอกจากนี้ ชาวใต้เรื่องต้นไม้มงคลที่เหมาะสมกับการปลูกในบริเวณบ้าน และมีทิศทางการกำกับไว้ด้วยตามคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาก กล่าวคือ ทิศเหนือ: พุทรา, วาน, ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ: ทูเรียน, ทิศตะวันออก: ใฝ่กุ่ม, มะพร้าว, ทิศตะวันออกเฉียงใต้: ยอ สารภี, ทิศใต้: มะม่วง, พลับ, ทิศตะวันตกเฉียงใต้: ชัยพฤกษ์, สะเดา, ขนน, พิกุล, ทิศตะวันตก: มะขาม, มะยม, ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ: มะกรูด เป็นต้น และนอกจากพันธุ์ไม้มงคลที่เชื่อกันว่าควรปลูก ยังมีพันธุ์ไม้ที่เชื่อกันว่าไม่ควรปลูกบริเวณบ้าน อาทิ โปธิ ไทร ตาล มะกอก กระจ่าง มะงั่ว สำโรง หวาย สลัดได เต่าร้าง ลั่นทม เป็นต้น

นอกจากนี้ ในผังบริเวณบ้านจะพบมีการขุดบ่อน้ำไว้สำหรับอุปโภค-บริโภคด้วย ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่าการตั้งถิ่นฐานในระยะแรกๆ นั้นจะมีการใช้น้ำใน "พัง" ซึ่งหมายถึง "ตระพัง" หรือ "สระน้ำ" ร่วมกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปเมื่อแต่ละครัวเรือนสั่งสมทรัพย์ากรได้มากเพียงพอก็จะมีการขุดบ่อน้ำไว้ในประจำครัวเรือน ซึ่งลดภาระในการต้องไปขนน้ำมาไกลๆ รวมไปถึง "น้ำบ่อ" ซึ่งเป็นน้ำซับใต้ดินที่ผ่านการกรองโดยธรรมชาติ ทำให้เหมาะสมแก่การอุปโภคบริโภคมากกว่า "น้ำพัง" แต่ในเวลาต่อมา เมื่อมีการผลิตโอ่งแพร่หลายมากขึ้น ก็นิยมซื้อหามาไว้ใช้สำรองน้ำฝนไว้ใช้แทนน้ำบ่อ และมาในปัจจุบันทุกบ้านต่างหันมาใช้น้ำประปากันจนหมดสิ้นแล้ว

ถัดจากลานทรายที่อยู่ล้อมรอบตัวบ้าน จะเป็นแนวสวนทุมพุ่มไม้นานาชนิด ทั้งที่เป็นพืชอาหาร พืชสมุนไพร หรือไม้ดอกไม้ใบต่างๆ นอกจากนี้ จะมีบ่อน้ำอุปโภค-บริโภคอยู่ด้วย

ถัดออกจากสวนสมรมที่อยู่ล้อมรอบบ้านออกไปจะเป็นพื้นที่ระหว่างบ้านในกลุ่มเครือญาติ ซึ่งอาจจะเป็นทั้งเครือญาติแท้จริง หรือเครือญาติทางวัฒนธรรม พื้นที่ระหว่างสองครัวเรือนดังกล่าวจะนิยมปล่อยให้ต้นไม้พื้นบ้านที่ขึ้นเองตามธรรมชาติไว้เป็นแนว ทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้ดอก ขึ้นกันเตี้ยดเสียดแน่นหน้า แล้วเจาะช่องพอให้คนเดินผ่านเข้าออกไปมาหาสู่กันได้ เรียกในภาษาถิ่นใต้ว่า "ดมก" ซึ่งเป็นภาษาพูดโดยย่อมาจากคำว่า "สดมก" ซึ่งมีความหมายว่า "เป็นแถวเป็นแนวในทางลึก" สะท้อนถึงการวางตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของแต่ละครัวเรือนนั้นจะตั้งลึกจากเส้นทางสัญจรเข้าไป และคั่นระหว่างกันด้วยแนวต้นไม้ที่ขึ้นเอง

3. แบบแผนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยภาคใต้ในอดีต

"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยภาคใต้" หรือที่เรียกว่า "เรือนพื้นถิ่นภาคใต้" หรือ "เรือนภาคใต้" ซึ่งทั้งหมดหมายถึง "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย (Vernacular Dwelling Architecture)" เป็นผลลัพธ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องพันอย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งผู้สร้างสรรค์ผลงานเรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยเหล่านั้นไม่ได้ศึกษาการออกแบบสถาปัตยกรรมจากสถาบันการศึกษา หรือสถาปนิก หากแต่สร้างสรรค์ขึ้นบนเงื่อนไขของความเข้าใจบริบทด้านต่างๆ ของสภาพแวดล้อมของพื้นที่ หรืออาจเรียกได้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นภาษาทางสถาปัตยกรรมแห่งผู้คนชาติพันธุ์นั้น ภูมิภาคนั้น และมีความเฉพาะเจาะจงกับพื้นที่นั้น ทั้งนี้ศาสตราจารย์สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบุลย์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้ไว้ว่ามีความสัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อม 4 ประการสำคัญ คือ 1) สภาพทางภูมิศาสตร์ 2) วัสดุพื้นเมือง 3) ฐานะทางเศรษฐกิจ 4) ค่านิยมพื้นฐานอันเป็นวัฒนธรรมของสังคม

สำหรับกรณีของสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยของภาคใต้ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิอากาศนั้น ซึ่งพื้นที่ภาคใต้ได้รับจากอิทธิพลของลมมรสุมทั้งจากฝั่งมหาสมุทรอินเดีย และฝั่งอ่าวไทย ฉะนั้นการก่อสร้างต้องทำอย่างแข็งแรง และมักสร้างเรือนให้มีช่องเปิด (Void) เพื่อให้ลมทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกพัดผ่าน ภูมิปัญญาในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่ยกมาข้างต้น เป็นผลลัพธ์สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยมุ่งหมายให้เรือนที่ถูกสร้างสรรค์นั้นตอบโจทย์กับการดำรงชีวิต และเมื่อมีการพัฒนาการแก้ปัญหาตั้งในการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัยเหล่านั้นผ่านกาลเวลา และมีความแพร่หลายอยู่ในพื้นที่ตลอดจนมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนกระทั่งกลายเป็นภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่เป็นระเบียบแบบแผนที่เป็นเอกลักษณ์ของที่อยู่อาศัยของภาคใต้

เนื่องจากสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยเป็นผลลัพธ์ทางวัฒนธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนที่เป็นเจ้าของหรือผู้ที่อยู่อาศัยอย่างใกล้ชิด จึงมีการปรับปรุงซ่อมแซม ต่อเติม หรือรื้อลงอยู่ตลอดเวลาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะการอยู่อาศัยที่แปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นในการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยจะจำต้องมีการทำความเข้าใจในคุณลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นด้วย ดังกล่าวถึงรายงานวิจัยการจัดการองค์ความรู้การใช้วัสดุก่อสร้างพื้นที่ และเทคโนโลยีก่อสร้างในพื้นที่ภาคกลาง ความว่า "รูปแบบของสถาปัตยกรรมอาจมีการพัฒนาไปจากแบบเดิมอันเป็นลักษณะแรกเริ่มในการก่อรูปของเรือน เนื่องจากเกิดการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต สถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยและเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตนั้นก็มิมีลักษณะเช่นเดียวกันกับสิ่งมีชีวิต ที่มีการก่อรูปขึ้นมาบนพื้นฐานความเหมาะสมในบริบทแวดล้อม ต่อมาเมื่อปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป สถาปัตยกรรมพื้นที่ก็มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีการ "งอกเงย" หรือการ "ขยายตัว" เพื่อให้สถาปัตยกรรมพื้นที่หลังนั้นยังตอบโจทย์ของความต้องการที่มีมากขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไป รวมไปถึงมีการ "กระชับตัว" หรือ "ลดขนาด" ลง เนื่องจากความต้องการใช้สอยลดลงจนไม่คุ้มค่าที่ต้องดูแลรักษา สิ่งที่ใหญ่โตเทอะทะเกินตัว สิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแต่แสดงออกให้เห็นถึงลมหายใจของสถาปัตยกรรมพื้นที่ทั้งสิ้น"

ในพระราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในการเสด็จประพาสเมืองพัทลุงได้กล่าวถึง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่ ต.ลำปำ เมืองพัทลุงไว้ความว่า "...ตามริมคลองบ้านเรือนกรรมกรและคนที่พ้อมีอันจะกิน ตั้งอยู่ฝั่งข้างเหนือตลอดไป แต่เป็นเรือนอย่างฝากระดานตามธรรมเนียม ชัดแต่ตะถื่อปูนทั้งนั้น ไม่มีฝากระดานเลยนอกจากบ้านพระยาจางวาง ลดจากชัดแต่ตะถื่อปูนก็เป็นฝาसानที่เดียว ข้างทางบกที่มากมีบ้านเรือนมาก แต่เป็นบ้านดีรั้วล้อม ไม่มีที่เปนโรงติดๆ กันเลย ถึงตลาดก็เป็นร้านชำเท่านั้น..."

รองศาสตราจารย์ ศรีสักดิ์ วัลลิโถม กล่าวถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และชุมชนชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกซึ่งหมายรวมไปถึงพื้นที่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ "บรรดาเรือนที่อยู่รอบๆ ทะเลสาบสงขลาในเขต จ.นครศรีธรรมราช จ.สงขลา และ จ.พัทลุง แบบดั้งเดิมในแถบนี้นิยมสร้างเรือนเป็นไม้จริง หลังคาหน้าจั่ว มุงกระเบื้อง แต่ว่าเป็นเรือนขนาดเล็ก มีทั้งเรือนเดี่ยว และเรือนแฝด รวมทั้งเรือนครัวด้วย ที่ยังเหลือให้เห็นมากอยู่แถว อ.ระโนด และ อ.สทิงพระ จ.สงขลา ลักษณะบ้านเรือนนิยมสร้างตามแนวสันทรายขนานไปกับชายฝั่งทะเล และมีถนน มีทั้งชุมชนชาวประมง และชุมชนชาวนาแล้วยังมีการทำน้ำตาลโตนดเพื่อเป็นสินค้าอีกด้วย แต่ชุมชนแถวนี้ก็ไม่หนาแน่น แม้บ้านเรือนจะอยู่ใกล้กันแต่ก็ไม่ติดกัน มีรั้วกัน และภายในเขตเรือนนิยมปลูกไม้ผล และให้ร่มทำให้เข้ากันได้ดีกับขนาดบ้านเรือนที่มีขนาดเล็ก การเพิ่มของชุมชนรุ่นหลังลงมานั้นเห็นได้จากที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือน จากหลังคาทรงจั่วมาเป็นหลังคาทรงปั้นหยาที่แพร่หลายมาจากอาณานิคมของพวกดัตช์ เรือนแบบนี้มักมุงหลังคาสังกะสี รวมทั้งการใช้สังกะสีเป็นฝาเรือน เพราะไม่สำหรับทำบ้านเรือนเป็นของหายากในแถบชายทะเลแถวนี้ เพราะฉะนั้นการเกิดเรือนปั้นหยาในแถบนี้แสดงให้เห็นว่าการเกิดชุมชนหนาแน่นขึ้นในช่วง 50 ปี ถึง 60 ปีที่ผ่านมา"

สำหรับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยภาคใต้ ซึ่งมีความแตกต่างๆ ไปจากการก่อรูปขึ้นของสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยในภูมิภาคอื่นๆ เนื่องมาจากภาคใต้แม้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการประทะสังสรรค์ของของวัฒนธรรม และชาติพันธุ์หลากหลายผ่านการค้ามาตั้งแต่โบราณ แต่ทว่าผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมกลับไม่สะท้อนให้เห็นความหลากหลายที่เป็นผลมาจากทางชาติพันธุ์มากนัก ยกเว้นแต่ความแตกต่างกันทางศาสนาที่ในปัจจุบันได้แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจน หากจะพิจารณาในประเด็นชาติพันธุ์ อาจจำแนกลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยออกเป็นได้ 2 กลุ่ม คือ

3.1 สถาปัตยกรรมพื้นที่ที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานไม่เป็นหลักแหล่ง

สำหรับกลุ่มชนชาติพันธุ์กลุ่มนี้มีระบบสังคมเป็นแบบดั้งเดิม กลุ่มแรก คือ กลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ดำรงชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติในป่าบนภูเขาที่สูงชัน โดยการเก็บของป่าและล่าสัตว์ อาทิเช่น กลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานบน

ภูเขา ซึ่งได้แก่ "ชาวมันนิ" หรือที่รู้จักกันในนามว่า "ซาไก" ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในภูเขาสูงชัน และป่ารกทึบ พรมแดนระหว่างไทยมาเลเซีย ตลอดจนถึงเทือกเขาบรรทัดในเขต จ.สตูล จ.พัทลุง และ จ.ตรัง เป็นต้น สำหรับที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมนั้นมีตั้งแต่การอาศัยอยู่ในเพิงผา และถ้ำ หากแต่ที่อยู่อาศัยในลักษณะดังกล่าวไม่เอื้อให้การโยกย้ายถิ่นฐานที่เกิดขึ้นตามวัฏจักรการดำรงชีวิต และความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ และสัตว์ต่างๆ เมื่อมีการโยกย้ายถิ่นฐานจึงมีการสร้างที่พัก (Shelter) ที่สร้างขึ้นในลักษณะชั่วคราวจากวัสดุ และพืชพรรณที่หาได้ในสภาพแวดล้อม เรียกที่พักลักษณะนี้ในภาษาถิ่นชาวมันนิว่า "ลา" ต่อมาก็เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งด้วยการดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก ตลอดจนถึงสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่นๆ และมีการสร้าง "ทับ" ซึ่งหมายถึง "กระท่อม" ในภาษาถิ่นใต้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าคำว่า "ทับ" เป็นคำยืมในภาษาถิ่นใต้อันบ่งชี้ได้ว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวมันนินั้นไม่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งจนสร้างเป็นกระท่อมจึงไม่มีศัพท์เฉพาะในภาษาถิ่นของตน

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยแบบชั่วคราวของชาวมันนิ ที่เรียกว่า "ทับ" หรือ "ชานา" ซึ่งตั้งถิ่นฐาน และเคลื่อนย้ายไปมาในเขตเทือกเขาบรรทัดในเขต จ.ตรัง และพัทลุง

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ดำรงชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติโดยอาศัยอยู่ตามชายทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ในอดีต และมีการเคลื่อนย้ายการตั้งถิ่นฐานไปยังพื้นที่ที่สามารถทำมาหากินได้อย่างอุดมสมบูรณ์ กลุ่มชนชาติพันธุ์นี้ที่โดดเด่น คือ กลุ่มชนชาติพันธุ์ "อูรักลาโว้ย" ซึ่งคำว่า "อูรัก" หมายถึง "คน" และคำว่า "ลาโว้ย" หมายถึง "ทะเล" ซึ่งในปัจจุบันมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งแล้ว โดยกลุ่มใหญ่ที่มีถิ่นฐานบนเกาะสิเหร่ และที่หาดราไว บ้านสะปำ จ.ภูเก็ต จนถึงทางใต้ของเกาะพีพีตอน เกาะจำ เกาะลันตาใหญ่ จ.กระบี่ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนชาติพันธุ์ "มอเกลอน" และ "มอเกลอน" ซึ่งกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ดำรงชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติโดยอาศัยอยู่ตามชายทะเลกำลังประสบปัญหาอย่างสูงในสถานการณ์ด้านที่อยู่อาศัยและที่ทำกินอันเนื่องมาจากผลกระทบจากการพัฒนา และการท่องเที่ยว ตลอดจนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการสูญเสียที่อยู่อาศัยจากเหตุการณ์คลื่นยักษ์สึนามิ และการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทำให้ในปัจจุบันลักษณะที่อยู่อาศัยแบบพื้นถิ่นได้เปลี่ยนแปลงไปจนหมดสิ้น อีกทั้งในปัจจุบันยังประสบปัญหาเรื่องสิทธิในที่ทำกินและที่อยู่อาศัยอีกด้วย

3.2 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง

เป็นที่น่าสนใจว่า ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคใต้ไม่ได้มีความโดดเด่นมากเท่าภูมิภาคอื่นๆ สันนิษฐานว่าภาคใต้เป็นภูมิภาคที่การลงหลักปักฐานตั้งบ้านเรือนนั้น นอกจากจะมีปัจจัยด้านความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกแล้ว ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการตั้งถิ่นฐานยังมีมูลเหตุมาจากการติดต่อค้าขาย ทำให้ชุมชน และบ้านเมืองในภาคใต้นั้นประทะสังสรรค์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่โบราณ นอกจากนี้

ภาคใต้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ทางการปกครอง และวัฒนธรรมอื่นๆ ก็มีความใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างแนบแน่น ตั้งแต่สมัยอยุธยาตราบกระทั่งรัตนโกสินทร์ แม้กระทั่งมีการเคลื่อนย้ายผู้คนจากแหล่งอื่นๆ เช่น ชาวไตลื้อ และชาวไทยวนให้ลงมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคใต้ ก็กลับผสมกลมกลืนกลายเป็นเนื้อเดียวกันกับผู้คนในท้องถิ่น หากได้รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์อันโดดเด่น ทั้งในประเด็นที่เป็น "อัตลักษณ์เปิด" และ "อัตลักษณ์ปิด" ดังเช่นที่ปรากฏชุมชนในภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

ในที่นี้ จึงสันนิษฐานว่าการเคลื่อนย้ายตัวเข้ามาของคนกลุ่มใหม่นั้นมีจำนวนไม่มากพอที่จะสร้างให้กลุ่มชนของตนเป็นประชากรหลัก (Major People) และมีอำนาจต่อรองกับกลุ่มชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่มาดั้งเดิม อีกทั้งมีการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมผ่านการแต่งงานกับกลุ่มชนดั้งเดิมในพื้นที่ จนได้กลายเป็นเนื้อเดียวกันกับผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่ไปในที่สุด

จากมูลเหตุข้างต้น ทำให้การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของภาคใต้ มีเงื่อนไขที่แตกต่างกับภูมิภาคอื่นๆ ที่ใช้เกณฑ์ในการจำแนกเรือนตามกลุ่มชนชาติพันธุ์ หากแต่การจำแนกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของภาคใต้จึงต้องใช้เกณฑ์ในการจำแนก "ตามลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการนับถือศาสนา และรากเหง้าทางวัฒนธรรม" ที่แตกต่างกัน อันแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลัก คือ "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยผู้นับถือศาสนา" "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยผู้นับถือศาสนาอิสลาม" และ "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยเชื้อสายจีน"

ดังจะกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาแรกเริ่มเดิมนั้นก่อกำเนิดขึ้นจากการกระจายตัวของชุมชน "ชาวพุทธ" ที่ประกอบอาชีพหลักเป็นการทำนา ดังปรากฏหลักฐานยืนยันการขยายตัวไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในแหล่งต่างๆ และมีการสร้างวัดวาอารามต่างๆ เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชน ตั้งแต่อยุธยาตอนกลางลงมา ต่อมากลางพุทธศตวรรษที่ 22 เมืองสงขลาได้เกิดขึ้นบริเวณหัวเขาแดงทำหน้าที่เป็นเมืองท่าการค้าเป็นหลัก และทำให้เมืองนครศรีธรรมราชลดบทบาทของการเป็นเมืองท่าการค้าลง รวมไปถึงเมืองพัทลุงที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรสทิงพระได้ย้ายเข้าไปสร้างใหม่ในพื้นที่ตอนในทะเลสาบสงขลา ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของ "ชาวมุสลิม" ที่เข้ามาเพื่อทำการค้าเป็นหลัก และเริ่มมีการกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานในแหล่งต่างๆ และประกอบอาชีพที่เกี่ยวเนื่องกับการค้ามาแต่เดิม และด้วยความที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมชายฝั่งทะเลชาวมุสลิมจึงมีความคุ้นชินกับการทำอาชีพประมงจับสัตว์น้ำทั้งในทะเลนอก และในทะเลสาบด้วย เช่น บ้านมุสลิมหัวเขา บ้านมุสลิมท่าเสา ต.หัวเขา อ.สิงหนคร จ.สงขลา เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็พบว่ามีชาวมุสลิมเข้าไปตั้งถิ่นฐานลึกเข้าไปยังแผ่นดินตอนในและเริ่มห้กร่างกายพึ่งปรับตัวเองมาทำการเกษตรกรรมด้วยโดยเฉพาะการทำนาเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร ดังตัวอย่างเช่น บ้านมุสลิมบ้านควน ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา, บ้านมุสลิมคูขุด อ.สทิงพระ จ.สงขลา อย่างไรก็ตามชุมชนชาวพุทธ และชุมชนชาวมุสลิมมีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นชุมชนที่มีฐานการผลิตที่อยู่ใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเช่นเดียวกัน โดยชุมชนชาวพุทธมีฐานเศรษฐกิจอยู่บนการทำเกษตรกรรมด้วยการทำนา และทำสวนเป็นหลัก ในขณะที่ชุมชนชาวมุสลิมก็มีฐานเศรษฐกิจอยู่บนการทำประมงเป็นหลัก ด้วยความแตกต่างกันของทรัพยากร และผลิตผลที่ได้จึงทำให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันจนถึงขนาดมีการ "ผูกเกลือ" คือ เป็นเพื่อนสนิทที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันด้วยความยุติธรรม ดังที่เรียกว่า "เกลือเขา" "เกลือนา" และ "เกลือเล" โดยไม่มีพรมแดนของชาติพันธุ์และศาสนาขวางกั้น กลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง จนมีลักษณะเป็น "ชุมชนเครือข่าย (Community Network)" ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนมากกว่าการเป็น "ชุมชนหมู่บ้าน (Village Community)"

สำหรับคนอีกกลุ่มที่สำคัญของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คือ "ชาวจีน" ซึ่งแม้ว่าชุมชนในลุ่มทะเลสาบสงขลาและคาบสมุทรภาคใต้มีการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนมาอย่างยาวนาน แต่ชาวจีนที่มีบทบาทต่อชุมชนชนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างจริงจังนั้นเริ่มตั้งแต่สมัยปลายอยุธยา และรัตนโกสินทร์ และบางกลุ่มก็เพิ่งเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานไม่นานมานี้เอง โดยชาวจีนกลุ่มใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองสงขลาฝั่งบ่อยางซึ่งเป็นชาวจีนที่ทำการค้าเป็นหลัก ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานแถบหัวเขาแดง อ.สิงหนคร จะทำการประมงเป็นหลัก, ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานบนเกาะยอ จะทำเครื่องปั้นดินเผา กระเบื้องดินมุงหลังคา และอิฐ รวมไปถึงการทำประมง, ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานแถบระโนดจะประกอบอาชีพที่สัมพันธ์กับการทำนา ทั้งการทำนา การเป็นพ่อค้าข้าว และทำโรงสี นอกจากนี้ ยังเป็นเจ้าของกิจการเดินเรือในทะเลสาบสงขลา, ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแม่ทอ ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา จะทำสวนผลไม้ โดยเฉพาะส้มจุก, ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานที่ปากพะยวม และลำปำ จ.พัทลุง จะทำการค้า และเป็นพ่อค้าคนกลางในการรวบรวมสินค้าต่างๆ ในท้องถิ่นมาขายต่อ เป็นต้น นอกจากนี้ จากชุมชนลำปำจะมีเส้นทางถนนตัดผ่านช่องเขาของเทือกเขาบรรทัดเพื่อเชื่อมต่อไปยังเมืองตรังด้วย สำหรับชาวจีน

ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่คาบสมุทรภาคใต้ส่วนใหญ่จะเป็นชาวชาวจีนฮกเกี้ยน ชาวจีนไหหลำ และชาวจีนแต้จิ๋ว และได้สร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมกับผู้คนในท้องถิ่นผ่านการแต่งงาน และเป็นผู้ที่มีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างสูงในภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้ชุมชนในชนบทแล้ว คนจีนยังมีบทบาทอย่างสูงยิ่งในชุมชนเมือง อาทิ เมืองสงขลา เป็นต้น ทำให้มีการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีรูปแบบอันสะท้อนให้เห็นถึงสัมภาระทางวัฒนธรรมแบบจีนที่ติดตัวมากับชาวจีนโพ้นทะเลที่ออกเดินทางมาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพยังหลักแหล่งใหม่อีกด้วย

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตึกแถว
ค้าขายของชาวจีนในเมือง
สงขลา ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ 5 เสด็จประพาสเมืองสงขลาใน
ปี ร.ศ. 108 หรือตรงกับปี พ.ศ.
2438

4. สรุป

ในการศึกษานี้จำแนกชุมชนออกเป็น 3 กลุ่ม ตามลักษณะภูมิประเทศ คือ "ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตที่ลุ่มริมทะเลสาบ" "ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตที่ราบตอนกลาง" และ "ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตที่เนิน ที่ลาดเชิงเขา และภูเขา" โดยเรียงตามลำดับความสัมพันธ์กับทะเลสาบสงขลา

ทั้งนี้ "ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตที่ลุ่มริมทะเลสาบ" สำหรับผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวจะถูกเรียกว่า "โหม่เล" ตามการออกเสียงในภาษาถิ่นใต้ ซึ่งมีความหมายว่า "หมู่เล" ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ริมทะเล กลุ่มที่ 2 คือ "ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตที่ราบลุ่มน้ำทะเลสาบ" จำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ราบทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา" และ "พื้นที่ราบฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา" ทั้งนี้ ผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวจะถูกเรียกว่า "โหม่ทุ่ง" ตามการออกเสียงในภาษาถิ่นใต้ ซึ่งมีความหมายว่า "หมู่ทุ่ง" หมายถึงกลุ่มคนผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบลุ่มที่เป็นท้องทุ่ง สำหรับ "ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตที่เนิน ที่ลาดเชิงเขา และภูเขา" เรียกพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวในภาษาถิ่นใต้ว่า "ควน" สำหรับผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวจะถูกเรียกว่า "โหม่เหนือ" ในภาษาถิ่นใต้ ซึ่งหมายถึง "หมู่เหนือ" หรือกลุ่มคนผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ลาดเชิงเขาที่อยู่ตอนในของพื้นที่

ซึ่งกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม เมื่อตั้งถิ่นฐานพื้นที่ที่มีความหลากหลายทาง "ภูมิลักษณะ (Landform)" และที่ตั้งที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ที่แตกต่างหลากหลายของภาคใต้ นำพาไปสู่ความหลากหลายทาง "ภูมินิเวศ (Cultural Ecology)" และส่งอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในลักษณะของ "นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)" ที่กำกับให้ผู้อยู่อาศัยต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมนั้นๆ เมื่อผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็น "ภูมิปัญญา (Local Wisdom)" ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต และการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัยซึ่งมีผลลัพธ์เป็น "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย (Vernacular Dwelling Architecture)" ประกอบสร้างกันเป็น "ภาพลักษณ์ (Image)" ของ "ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)" ของภาคใต้อันเป็นเอกลักษณ์ในแง่ของความสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น และส่งผ่านออกมาในการก่อรูปของผังชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นผลลัพธ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น สร้างสรรค์ขึ้นบนเงื่อนไขของความรู้ความเข้าใจบริบทด้านต่างๆ ของสภาพแวดล้อมของพื้นที่ หรือเรียกได้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นภาษาทางสถาปัตยกรรมแห่งผู้คนชาติพันธุ์นั้น ภูมิภาคนั้น และมีความเฉพาะเจาะจงกับพื้นที่นั้น ผลการศึกษายังมีความเห็นว่า การก่อตัวขึ้นของ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยภาคใต้ไม่สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบที่เป็นผลมาจากทางชาติพันธุ์มากนัก ยกเว้นแต่ความแตกต่างกันอันเป็นผลเนื่องมาจากศาสนาซึ่งในปัจจุบันได้แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนมากขึ้นกว่าในอดีต แม้ว่าภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีการประทะสังสรรค์ของของวัฒนธรรม และชาติพันธุ์หลากหลายผ่านการค้ามาตั้งแต่โบราณ แต่ผลลัพธ์ที่แสดงผ่านทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสะท้อนถึงการแลกรับปรับเปลี่ยนภูมิปัญญา และรูปแบบสถาปัตยกรรมระหว่างกันของคนในกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาในการสร้างที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับบริบทของสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในภาพรวมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของผู้คนที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ในภาคใต้ก็ยังมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมอยู่บ้างในลักษณะของ "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานไม่เป็นหลัก" โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์มณีซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในป่าดิบในภูเขาที่สูงชัน และ "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง" อันได้แก่ประชากรในภาพรวมของภาคใต้ ซึ่งจำแนกโดยใช้เกณฑ์การจำแนก "ตามลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการนับถือศาสนา และรากเหง้าทางวัฒนธรรม" ที่แตกต่างกัน อันแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลัก คือ 1. "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยผู้นับถือศาสนาพุทธ", 2. "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยผู้นับถือศาสนาอิสลาม", และ 3. "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยเชื้อสายจีน"

[ดาวน์โหลดบทความในรูปแบบ PDF](#)

- 1 เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. โครงการศึกษาวิจัยเพื่อจัดการความรู้เรื่องที่อยู่อาศัยและวิถีการอยู่อาศัยผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นที่ภาคใต้. สนับสนุนทุนวิจัยโดย ฝ่ายวิชาการพัฒนาที่อยู่อาศัย การเคหะแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2556
- 2 ยงยุทธ ชูแว่น, ประมวล มณีโรจน์, วินัย สุกใส และพิเชษฐ แสงทอง. บทสังเคราะห์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในมิติประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2546.
- 3 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์. 2541.
- 4 กิติ ดันไทย. หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจของคนลุ่มทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2552.
- 5 จากการศึกษาสัมภาษณ์ อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร.
- 6 สุธิวงค์ พงษ์ไพฑูย์. ภูมิปัญญาทักษิณ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. หน้า 28.
- 7 สุธิวงค์ พงษ์ไพฑูย์. ภูมิปัญญาทักษิณ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. หน้า 29
- 8 นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. "เรื่องเล่าจากสทิงพระ" ใน รอยทางแห่งเวลา. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์. 2544. หน้า 110.
- 9 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น. หน้า 122
- 10 สุธิวงค์ พงษ์ไพฑูย์. โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2544. อ้างใน สภาวดี เชื้อพรหมณ์. พลวัตวิถีชีวิตของชุมชนและเรือนในลุ่มทะเลสาบสงขลา. คุษภูนิพนธ์สาขาสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง, บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2555. หน้า 15.
- 11 อรศิริ ปาณินท์. "เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท" ใน เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) 2551. หน้า 4.
- 12 อรศิริ ปาณินท์. "เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท" ใน เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) 2551. หน้า 14.

- 13 สุธวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. ภูมิปัญญาทักษิณ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. หน้า 31.
- 14 Rudofsky, Bernard. Architecture without Architects. Garden City: Doubleday. 1964.
- 15 Oliver, Paul. Built to meet needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture. Amsterdam: Elsevier. 2006. p.17.
- 16 สุธวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. "เรือนไทยภาคใต้" (บ้านวิภาวดีรังสิต) ใน หนังสืออนุสาวรีย์วิภาวดีรังสิต. กรุงเทพฯ: บุรพาศิลป์การพิมพ์. 2522. หน้า 102. อ้างถึงใน มโน พิสุทธิรัตนานนท์ และศรีน มณีโชติ. รายงานการศึกษาวิจัยเรือนไทยภาคใต้. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. 2535. หน้า 17.
- 17 ภิญโญ สุวรรณคีรี. "เรือนภาคใต้" ใน วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฉบับที่ 1 (2537) หน้า 3.
- 18 Rapoport, Amos. House Form and Culture. Englewood cliffs: Prentice-hall. 1969.
- 19 Oliver, Paul. Dwelling: the Vernacular House World Wide. New York: Phaidon Press Limited. 2003.
- 20 เกรียงไกร เกิดศิริ. รายงานวิจัยการจัดการองค์ความรู้การใช้วัสดุก่อสร้างพื้นถิ่น และเทคโนโลยีก่อสร้างในพื้นที่ภาคกลาง. กรุงเทพฯ: การเคหะแห่งชาติ. 2554. หน้า 17.
- 21 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. "พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 2 วันที่ 29 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก 108". ใน พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู รวม 4 คราว (รศ.108, 109, 117, 120). กรุงเทพฯ: สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 23.
- 22 ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. เรือนไทยบ้านไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2549. หน้า 61-62.
- 23 คำว่า "ซาไก" เป็นคำเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหมายไม่สุภาพ อันเป็นการไม่ให้เกิดเกียรติในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องผลักดันให้สังคมรับรู้ถึงชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวในนามว่า "มันนิ" ซึ่งเป็นชื่อที่พวกเขาขนานนามกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง. ดูเพิ่มเติมใน วิสา เสกธีระ และ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ. การตั้งถิ่นฐานและที่พักอาศัยของชาวมันนิซาไก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 24 เป็นลักษณะเฉพาะตัวของกลุ่มชน ที่กลุ่มชนนั้นแสดงออกให้ผู้อื่นรับทราบ หรือรับรู้อย่างจงใจ
- 25 เป็นลักษณะเฉพาะตัวของกลุ่มชน ที่กลุ่มชนนั้นพยายามปิดบังไม่ให้อื่นรับทราบ หรือรับรู้ และจะแสดงออกก็ต่อเมื่อต้องการให้กลุ่มชนของตนเองรับทราบ หรือรับรู้เท่านั้น ซึ่งการแสดงออกของอัตลักษณ์ปิดนั้น มักเป็นลักษณะเฉพาะอันเกิดขึ้นในลักษณะของชุมชนพลัดถิ่น หรือชุมชนที่มีลักษณะเป็นชนกลุ่มน้อย (Indigenous People) ในพื้นที่ที่มีกลุ่มชนเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิม หรือกลุ่มชนกลุ่มใหญ่อยู่ ซึ่งมีเหตุผลมาจากความไม่มั่นคงในจิตใจ ตลอดจนการได้รับการกดขี่ และดูถูกในความแตกต่างทางวัฒนธรรม
- 26 เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ. ประมงพื้นบ้านลุ่มทะเลสาบวิถีและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2552. หน้า 23.
- 27 เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ. ประมงพื้นบ้านลุ่มทะเลสาบวิถีและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2552. หน้า 24.
- 28 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์. 2541.
- 29 เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ. ประมงพื้นบ้านลุ่มทะเลสาบวิถีและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2552. หน้า 24.
- 30 เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ. ประมงพื้นบ้านลุ่มทะเลสาบวิถีและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2552. หน้า 24-28.
- 31 นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. "เกาะยอ" ใน อนุทินทะเลสาบ บันทึกจากแผ่นดินของปู-ทะเลของย่า. กรุงเทพฯ: สำนัก

พิมพ์สุขภาพใจ. 2544. หน้า 55.

ฝ่ายวิชาการพัฒนาที่อยู่อาศัย
การเคหะแห่งชาติ

VERNACULAR ARCHITECTURE
FACULTY OF ARCHITECTURE SUKHOTRAJIT UNIVERSITY
สาขาออกแบบสิ่งเ็น มหาวิทยาลัยสุโขทัย
<http://www.facebook.com/varp.su>